

Valeria Van Camp, *De oorkonden en de kanselarij van de graven van Henegouwen, Holland en Zeeland. Schriftelijke communicatie tijdens een personele unie: Henegouwen, 1280-1345, Deel 1, Onderzoek, Deel 2, Bijlagen* (Dissertatie Gent 2011, Schrift en schriftdragers in de Nederlanden in de Middeleeuwen V; Hilversum: Verloren, 2011, 228 en 239 blz., ISBN 978 90 8704 190 8).

De oorkonden en de kanselarij van de graven van Henegouwen, Holland en Zeeland van Valeria Van Camp bevat de neerslag van een van de twee onderzoeken waaruit het Vlaams-Nederlandse project, gefinancierd door FWO en NWO, 'De oorkonden en de kanselarij van de graven van Holland en Henegouwen (1280) 1299-1345' bestaat. Dit 'onderzoek naar de schriftelijke communicatie tussen vorst en onderdanen in tijden van personele unie' is in feite een vervolg op de studie van J.G. Kruisheer, *De oorkonden en de kanselarij van de graven van Holland tot 1299* (Hollandse Studiën 2; 's-Gravenhage, Haarlem, 1971). Het onderzoek van Van Camp is dan ook vrijwel op dezelfde leest geschoeid.

Na de moord op graaf Floris V van Holland in 1296, nam Jan van Avesnes, sinds 1280 graaf van Henegouwen, in 1299 tevens het bestuur van Holland op zich, waarmee een personele unie tussen de twee graafschappen tot stand kwam, die tot 1345 zou duren. Het genoemde project beoogt de uitwerking na te gaan die dit heeft gehad op de grafelijke kanselarijen in Holland en Henegouwen, die naast elkaar bleven bestaan. Van Camp heeft de ontwikkelingen van de kanselarij in Henegouwen in deze periode onderzocht. Het onderzoek naar de Hollandse kanselarij is evenwel nog niet afgerond, zodat definitieve uitspraken over de gevolgen van de personele unie voor de grafelijke administratie nog op zich laten wachten.

De hier te bespreken publicatie bestaat uit twee delen: in het eerste deel wordt het onderzoeksverslag gepresenteerd, terwijl het tweede een aantal bijlagen ter ondersteuning van de bewijsvoering bevat. Dit deel wordt besloten met beschrijvingen en afbeeldingen van zegels en een paleografische atlas, beide dankzij de moderne technologie prachtig uitgevoerd. Ook in het onderzoeksverslag zijn fraaie afbeeldingen van schriftfragmenten en zegels opgenomen. De resultaten van het voornamelijk kwantitatieve onderzoek zijn in tabellen en grafieken inzichtelijk gemaakt. Oorkonden vormen weliswaar de omvangrijkste en belangrijkste bron, maar andere schrijfwerkzaamheden als registers en rekeningen komen eveneens aan bod. Naast

originele oorkonden (677) zijn tevens afschriften (254), minuten (25) en enkele uitgegeven akten bij de analyse betrokken. Het gaat om oorkonden, uitgevaardigd door of bestemd voor de graven en hun naaste familie. Daarnaast is gekeken naar niet-grafelijke oorkonden die door een kanselarijhand zijn geschreven.

De oorkonden zijn, volgens de paleografische en diplomatische methode, aan een nauwgezette analyse van uitwendige en inwendige kenmerken onderworpen. Het belangrijkste onderdeel van het uitwendige onderzoek van de, altijd op perkament geschreven, akten is de identificatie van handen op basis van schriftkenmerken. De onderzoekster heeft zo'n 28 handen kunnen identificeren van schrijvers in vaste of tijdelijke dienst van de kanselarij en beroepsschrijvers die in opdracht werkten. Daarnaast bekeek zij de lay-out en de wijze van bezegeling.

Het inwendige onderzoek omvat de taal, stijl en formules. Van Camp keert zich tegen de visie dat de opsteller van een oorkonde tevens de schrijver ervan was. Zij sluit zich aan bij de opvatting van W. Prevenier, *De oorkonden van de graven van Vlaanderen (1191-aanvang 1206)*, I (Brussel, 1964), dat dit niet noodzakelijk het geval was. Kruisheer deed dat eveneens, al beweert Van Camp het tegendeel, maar kwam, evenals Van Camp, tot de conclusie dat opsteller en schrijver meestal wel degelijk een en dezelfde persoon waren. Het is opmerkelijk dat tijdens de vereniging van de twee verschillende taalgebieden het Frans de schrijftaal van de Henegouwse kanselarij was, terwijl het 'universele' Latijn, alleen voor oorkonden voor religieuze instellingen werd gebruikt.

Na de analyse van de oorkonden volgt het onderzoek naar andere schrijfactiviteiten van de kanselarij. Het administreren van de oorkonden, aan de hand van minuten en registers, kwam in de veertiende eeuw op gang. De onderzoekster beschouwt dit als een nieuwe fase in het verschriftelijkingsproces van de grafelijke administratie. In het begin van haar studie wijst Van Camp op het belang van het definiëren van de te hanteren begrippen, maar de term verschriftelijking blijft buiten beschouwing. Uit de context valt op te maken dat zij hiermee niet alleen het toenemend gebruik van het schrift bedoelt, maar ook het groeiend belang dat aan het geschreven woord wordt gehecht.

Van Camp besteedt speciale aandacht aan het probleem van de langdurige afwezigheid van de graaf dat de personele unie van de twee, geografisch niet aaneengesloten gebieden voor de grafelijke administratie met zich meebracht. Dit leidde vermoedelijk tot de reorganisatie van de kanselarij die rond 1320 was voltooid. Tot slot brengt ze op basis van de onderzoeksresultaten de ontwikkeling en gebruiken van de Henegouwse kanselarij in beeld. Ze onderscheidt hierin vier tijdvakken. Na 1299 nam het aantal vaste schrijvers – van een in 1280 tot drie vanaf 1303 –, alsook het aantal vervaardigde oorkonden toe. In de daaropvolgende perioden 1304-1311-ca. 1325, werd begonnen met de administratie van de werkzaamheden en vond de genoemde reorganisatie plaats. Ook de ontwikkelingen na 1325 wijzen op een voortschrijdende verschriftelijking en verfijning van de grafelijke administratie. Drie à vier vaste schrijvers

werden nu door incidentele en beroepsschrijvers bijgestaan. De afwezigheid van de graaf lijkt inmiddels te zijn ondervangen door de grafelijke Raad een grotere rol toe te delen.

De hoofdstukken bieden een schat aan informatie, die met behulp van tabellen en grafieken inzichtelijk is gemaakt. Van Camp is uiterst voorzichtig in haar conclusies en laat niet na erop te wijzen dat de beschikbare bronnen slechts zo'n 10-20 procent beslaan van wat er ooit is geweest. Het is daarom opmerkelijk dat zij haar bevindingen niet aan die van Kruisheer toetst. Mogelijk is dat aan de onderzoeker van het Hollandse deel van het genoemde project overgelaten. De opbrengst van dit mooie, arbeidsintensieve onderzoek, zoals dit in de slotbeschouwing is samengevat, stelt enigszins teleur. Van Camp doet geen stellige uitspraken. Sommige conclusies blijven hypothetisch bij gebrek aan bronnen, andere vereisen nader onderzoek. Zo benadrukt de auteur in haar inleiding het belang van oorkonden als communicatiemiddel, maar daarop komt zij in haar slotbeschouwing niet terug. Ze wijst er wel op dat uit haar onderzoek blijkt dat de kanselarij binnen verschillende netwerken heeft gefunctioneerd, maar onthoudt zich van een interpretatie en pleit voor nadere studie. De studie zou aan waarde hebben gewonnen, wanneer Van Camp, zoals Kruisheer, haar beschrijvingen van de oorkonden van regesten had voorzien, temeer daar een moderne editie ontbreekt.

Renée Nip, Haren